

ולפי כל הנ"ל יוצא, שאם אנו מודים כראוי על כל הגאולות שהיו לנו עד עכשיו, נזכה לקחת הטובה הגדולה ביותר והיא הגאולה העתידה, ובקרב בימינו ינהל הקב"ה את עמו פדויים לציון ברנה, אכ"ר.



## הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש באר האבות, ערד, מח"ס הנחמדים מזהב

## צעקה גדולה במצרים

**במכת בכורות** אנו מוצאים, גם באזהרה וגם במכה עצמה, התייחסות מיוחדת והדגשה לצעקה הגדולה שהיא כחלק בלתי נפרד מהמכה. הנה כך מזהיר משה רבינו את פרעה (שמות י"א ד'ו') ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ומת כל בכור בארץ מצרים ... והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף". וכך גם במכה עצמה (שמות י"ב כ"ט-ל') ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים ... ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדולה במצרים.

וכבר עמדו על כך רבותינו המפרשים ותמהו: מה בא הכתוב ללמדנו בזה שהיתה צעקה גדולה, ומדוע זה חלק בלתי נפרד מהאזהרה של המכה ומהתיאור של המכה עצמה. לא זו אף זו, ברור לחלוטין, שגם במכות הקודמות שהיו בהם מתים מצריים לרוב היתה צעקה גדולה בארץ מצרים, והנה אין הפסוקים מזכירים ולא כלום מאותן צעקות שבודאי נשמעו, ודוקא במכת בכורות מודגש ענין זה ביתר שאת.

יתר על כן: הלא דרכם של אומות העולם כשמתם מוטל לפניהם, מלבד צעקותיהם גם להתגודד בחרבות וברמחים עד שפוך דם, לשרוט בבשרם שרטת ולהשים קרחה בין עיניהם. מדוע התורה מרגישה דוקא ענין זה של הצעקה הגדולה, ואינה מזכירה שאר עניני האבילות שבודאי היו מקובלים ונעשים באותה שעה בה הכה ה' כל בכור בארץ מצרים.

### מידה כנגד מידה

וראייתי להגאון רבי זלמן סורוצקין, גאב"ד לוצק (בספרו אזנים לתורה כאן, ובהגדש"פ השיר והשבח) שצעקה זו של המצריים באה כמידה כנגד מידה לצעקת בני ישראל מפני נוגשיהם, וכמו שנאמר (שמות ג' ז' ט') ויאמר ה' ראה ראיתי את עני אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי ... ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי. ומחמת זאת נענשו המצריים במכה זו שאף בה היתה צעקה גדולה.

ואכתתי יש לעיין בדבר, שהרי לשון הכתוב המעיד שצעקה גדולה זו 'כמוהו לא נהיתה' מעיד שמדובר בסוג של צעקה חדשה, שאף בני

ישראל לא צעקו כך, ולא שצעקה זו של המצריים היתה כמקבילה לצעקת בני ישראל במצרים בלבד. אמנם יש לומר שעונש המצריים בא להם כהנה וכהנה על רעתם לישראל, כעין קנס ותשלומי כפל, ואשר על כן צעקו יותר מצעקת בני ישראל. ועם כל זאת היה נראה לומר דטובא גנוז בצעקה זו, וכמו שיבואר.

### הדיבור היה בגלות

**ידועים** דברי הזוהר הקדוש בפ' וארא (כ"ה ב') שבמצרים הדיבור היה בגלות. ההסבר לענין זה מצוי בדברי רבינו השפת אמת זיע"א (פ' וארא תרמ"ו) "מה שאמרו בזוהר הקדוש, כי הדיבור היה בגלות עד קבלת התורה, דכתיב וידבר כו' ע"ש, דיש חמש מוצאות הפה שהדיבור על ידיהן ... והקול הוא פשוט וכולל הכל, רק שאר הארבע מוצאות הם כלים להדיבור בלבד".

**חמשה** הם מוצאות הפה: חך, גרון, לשון, שיניים ושפתים. בכרי להגיע לחיתוך הדיבור שהוא עשוי מכ"ב אותיות, יש להגיע אל כל חמשת מוצאות הפה: בומ"ף בשפתים, זסשר"ץ בשיניים, דטלנ"ת בלשון, גיכ"ק בחך, והאח"ע בגרון. הקול הבסיסי העולה מהגרון הוא שבא אל ארבעת מוצאי הפה האחרים ושם הוא מתחלק לדיבור.

**בגלות** מצרים היה הדיבור מצוי בגלות, דהיינו במצרים היה רק הקול הפשוט, הבסיסי והראשוני, הוא העולה מהגרון. קול זה לא היה יכול להתחלק לדיבור של מילים, כי הדיבור היה בגלות. לכן אמר משה רבינו (שמות ו' י"ב) הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. משה רבינו אמר שהקול שלו אטום וסגור מלפרש ומלהתחלק למילים, ואיך ישמע אותו פרעה במצב שכזה.

**צעקת** בני ישראל במצרים היתה צעקה של קול ולא של דיבור, שכן כאמור היה הדיבור מצוי בגלות ולכן לא יכלו בני ישראל אלא לצעוק בקול גדול אך לא להתפלל בחיתוך המילים. גם אצל משה רבינו אנו מוצאים כך, וכמו שנאמר (שמות ח' ח') ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. צעקה דייקא, שכן הדיבור היה בגלות.

**וכמה** נפלאים הם רגשי קדשו של הרה"ק ישמח ישראל זיע"א המייחל ומשתוקק הוא לבוא דוקא לידי בחינה זו של הצעקה הפנימית. ואלו דבריו (הגרש"פ, אות ק"ח) "עבדים היינו לפרעה במצרים. הנה נודע דברי הזוהר הקדוש, דגם הדיבור היה בגלות, שלא היו יכולין לדבר ולצעוק בפיהם, אלא ויאנחו ויזעקו מקרב לבם לומר: אוי ואבוי! והלואי שנזכה גם אנחנו לצעקה אמיתית כזו!" ושוב הגיד (פרשת החודש, אות ג') "ואף הדיבור היה בגלות כמבואר בזוה"ק, ולא יכלו לפתוח פיהם בדיבור, רק ויאנחו ויזעקו, כדרך המתאנחים מרוב עבודה אוי ואבוי ... שאנחתם מהתבוננות מצבם שלכם רחוק מהקדושה עד למאוד שוברת כל גופם, והיו צועקים להשי"ת מקרב לבם: אוי ואבוי ... והלואי אנו נזכה לזעוק

ממקור לבנו אוי ואבוי באמת, להיות איזה אתערותא דלתתא מעין אתערותא דלתתא שהיה אז".

### כאילו היה דיבור

**וצריכים** אנו לידע כי הקב"ה הבוחן כליות ולב קיבל צעקתם של בני ישראל כאילו היה זה מפורש בדיבור ממש. "היה זה נחשב בבחינת אתערותא דלתתא, כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כמאמר חז"ל (ע"ז ג.), והיה די להם זו הצעקה" (ישמח ישראל שם). וכך כתב הרה"ק הבני יששכר זיע"א בספרו אגרא דכלה (שמות י"ד ט"ו): "בגלות מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, בלא דיבור, כי זעקה וצעקה בלי דיבור רק בקול, ונתעל שועתם אל האלקים מן העבודה, שהיה חשוב לפני השי"ת כאילו היה שועה בדיבור, שידע השי"ת שהוא מחמת הגלות וכובד העבודה, סוד נאלמתי דומיה".

**ובזה** אמרתי לפרש כמין חומר מה שמצינו שלאחר צעקת משה רבינו על הסרת הצפרדעים נאמר (שמות ח' ט') ויעש ה' כדבר משה וימתו הצפרדעים. ולכאורה, באם משה רבינו צעק ולא דיבר, לפי שהדיבור היה בגלות, מה מקום יש לומר שה' עשה "כדבר" משה, בעוד שמשה לא היה יכול לדבר. אלא שכדברי האגרא דכלה צעקתו של משה רבינו עלתה לפני ה' והיה חשוב לפניו כאילו היה זה דיבור.

### תהליך הגאולה בעשרת המכות

**הזמן** שבו יצא הדיבור מהגלות היה במכת בכורות (בית אהרן להרה"ק רבי אהרן מקארלין זיע"א). זה היה סופו של תהליך שהתמשך על פני עשרת המכות. אותן המכות שהביאו גאולת בני ישראל ממצרים גם הביאו גאולת הדיבור מהגלות שבה הוא היה מצוי. כך מכה אחר מכה, עד שבמכת בכורות שהיא המכה האחרונה והמסיימת של הגלות, הסתיים גם הגלות של הדיבור.

**וכך** הגיד רבינו החידושי הרי"ם זיע"א: "עתירה וצעקה הן מעשר הלשונות שמשמעותן היא תפילה, כפי שמונים חכמינו. גלות מצרים סתמה את פיותיהם של ישראל שלא יוכלו להתפלל לפני השם יתברך. הדיבור היהודי היה שרוי בגלות. ועל ידי עשר המכות שביטלו את הגלות חזרו ונפתחו פיותיהם של ישראל שיוכלו להתפלל בעשר הלשונות של תפילה" (אמרי הרי"ם פ' וארא).

### לפני שבר גאון

**עוד** יש לנו לידע דברי הגאון רבי שלמה אפרים איש לונטשיץ, בספרו כלי יקר עה"פ (שמות ו' א') ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם, שדוקא התעצמות מעשיו הרעים של פרעה העידה כי הוא עומד לשחרר את בני ישראל, שכן כלל גדול הוא שכל דבר מתחזק ומתגבר קודם ביטולו.

ואלו דבריו: כי מהידוע שכך היא המדה, שבכל יום סמוך לעלות השחר החושך מחשיך ביותר מן חשכת הלילה ואחר כך אור השחר בוקע ועולה, וכן רוב החולים סמוך למיתתם הם מתחזקים ויושבים על המטה ומבקשים לאכול ואחר כך המות גובר, וכן בימות החורף סמוך לעליית השמש הקור הולך וגובר ולסוף הוא מנוצח מן השמש, וזה דבר טבעי כי כל דבר טבעי המרגיש שבא כנגדו איזה דבר הפכי לו הרוצה לבטל מציאותו אז הוא מתחזק ביותר כנגד מתנגדו וימאן לענות מפניו ופועל בטבעו כל אשר ימצא בכוחו לפעול ולסוף הוא מנוצח כי גבר עליו ההיפך, כך הוא בכל הדברים שהזכרנו.

כמו כן מה שהרע פרעה לישראל עכשיו יותר ממה שעשה לשעבר זה מופת חותך שקרב קיצו, ושזמן הגאולה קרובה לבטל כל פעולותיו של פרעה על כן הוא רוצה להתחזק בפעולותיו, זה שאמר 'עתה תראה', במלת עתה תירץ לו על מה ששאלו למה הרעות וגו', לפי שעתה הגיע הזמן שיהיה מוכרח לשלחם ולגרשם על כן הוא רוצה להתקומם עליהם ביד חזקה, וזה מופת כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות.

ויסוד ענין זה כבר הובא בדברי החסיד יעב"ץ בפירושו למסכת אבות (פ"ה מ"ה) "ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים וכו'. יש מי שהקשה ולמה יארע לו, אחר שהיו מזרזין אותו כל שבעת הימים, והוא בטהרה כל היום ההוא, וזקני העם כל הלילה לא יחשו מלזרזו, ואמרו בגמרא, שלא היה ישן כל הלילה. והתשובה, כי יצר הטוב והרע מתקוטטים זה עם זה כשני אויבים, וכשאחד מהם קרוב להיות מנוצח, יתחזק על עמדו, בראותו כי כלתה אליו הרעה. והלא בטבעו של עולם הוא, כי הנר בהיותה קרוב לכבות מתחזק אורה, והרבה מן האנשים בעת פטירתם יתחזקו וידברו דברים טובים כאילו הם בריאים, וכבר הרגישו זה העולם ולא יחושו לו, ולזה היה קרוב מאד".

### התחזקות הקול לפני יציאת הדיבור מהגלות

ומעתה יכולים אנו לומר שזהו סוד הצעקה הגדולה שנשמעה במצרים עם מכת הבכורות. הלוא מכת בכורות היא המכה בה הדיבור יצא מהגלות, במכה זו הסתיים איפוא תפקידו של הקול שבא לידי ביטוי בצעקה, והחל חיתוך הדיבור והתחלקות הקול למילים.

ברגע זה, לפני שבר גאון, נשמעה ברמה הצעקה הגדולה של המצריים. בדומה לאורו של הנר המתחזק קודם כיבוי, כמשלו של החסיד יעב"ץ, או כשאר המשלים שהובאו על התחזקות כל דבר לפני ביטולו, גם הקול שהרגיש בביטול מעמדו השמיע צעקה גדולה, כסימן לכך שהנה הדיבור יוצא מהגלות ומעתה הקול כבר לא ישאר כמו שהיה אלא יחל להתחלק לדיבור.

והצעקה הגדולה נשמעה דוקא מהמצריים, לפי שתוקפו של הקול על הדיבור היה חלק מגלות מצרים, ולכן המצריים שהרגישו בביטולו של גלות הדיבור וסוף תוקפו של הקול, הם אלו שהשמיעו הצעקה הגדולה.

### קול השופר במתן תורה

**אמנם** במכת בכורות החל תהליך הגאולה של בני ישראל ממצרים, כשזה כולל בתוכו גם גאולת הדיבור מגלותו, אולם עלינו לדעת שהדיבור עדיין לא יצא לחלוטין מגלותו. הלא עינינו הרואות שגם לאחר יציאתם ממצרים עדיין החזיקו בני ישראל במידת הצעקה, וכמו שנאמר (שמות י"ד) ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאוד ויצעקו בני ישראל אל ה'.

**וכבר** ביאר זאת היטב בספר בני יששכר (מאמרי חודש אב, מאמר ה', נחמה א') "במצרים ... לא היה באפשרי להוציא מן הלב אל הדיבור, ועל כן כתיב גם כן בבני ישראל 'ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו', זעקה הוא בלב, קול בלא דיבור, שלא היה להם בחינת דיבור, הנה גם אצל ים סוף הגם שיצאו ממצרים עדיין לא נפטרו עד קריעת ים סוף, דכתיב 'ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים', על כן כתיב גם כן 'ויצעקו בני ישראל אל ה', עדיין צעקה בלא דיבור, כי עדיין היה כח לשר של מצרים לקטרג הללו וכו' והללו וכו' (ילקו"ש שמות רמז רל"ד), ולא יכלו עדיין להוציא הדיבור כראוי ונכון כי עדיין היה הדיבור בהעלם, 'ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי', למה תהיה עוד כזאת צעקה בלא דיבור, דבר אל בני ישראל ויסעו, היינו יומשך להם הדבר מן הלב".

**אך** האמת היא כי בפועל לא באה שלימות היציאה מהגלות עד זמן מתן תורה ממש, וכדברי הזוהר הקדוש המפורשים (שם) וכל זמנא רדיבור הוה בגלותא, משה אזיל קלא בלא דיבור, והכי אזיל עד דקריבו לטורא דסיני ואיתהיבת אורייתא ובהווא זמנא אתחבר קלא בדיבור וכדין מלה מליל, הדא הוא דכתיב 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה', וכדין משה אשתכח שלים במלה כרקא יאות קול ודיבור כחדא בשלימו".

**ובזה** יש להפליא הפלא ופלא את ענין הקול שופר שהיה בשעת מתן תורה, וכמו שנאמר (שמות י"ט ט"ז) ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד. ובהקדם דברי רבינו השפת אמת (ראש השנה תרל"ב) "וזוהו התקיעות שהוא קול בלי דיבור, שדיבור הוא התחלקות הקול לתנועות נפרדים ושונים, אבל הקול אחד מיוחד דבוק במקורו. והיום בראש השנה החיות דבוק בשורשו כנ"ל קודם התחלקות והשתנות".

**והיות** ובשעה זו של מתן תורה נשלמה יציאת הדיבור מהגלות, הרי שבדין הוא שישמע 'קול שופר חזק מאד', שהרי קול השופר הוא ענין זה של קול האדם קודם התחלקותו לדיבור, ובדומה לצעקה גדולה שנשמעה במצרים עם תחילת יציאת הדיבור מהגלות בשעה זו של מכת בכורות.

כך נשמע קול השופר חזק מאד עם השלמת יציאת הדיבור מהגלות בשעה זו של מתן תורה.

### אף הצעקה היתה בגלות

**רובד מעמיק יותר בענין הצעקה מעלה כי גם הצעקה עצמה היתה בגלות מצרים.** הנה דברי רבינו השפת אמת (פסח תרנ"ה-תרנ"ו) "דאיתא, הדיבור היה בגלות, כמו שאמרו בזוה"ק שמות. ויש צעקה ובכיה, ויש רינה ושירה, ושניהם צריכין גאולה להיות הבקשה לשם שמים בלי פסולת, וכמו כן השירה שיהיה לשם שמים בלבד בלי פניה. וביציאת מצרים היה הגאולה לבחינת צעקה. לכן אחר כך בים כתיב ויצעקו בני ישראל אל ה', כי כבר היו נגאלין בבחינת הפה בצעקה. וזהו שאמרו שתפסו אומנות אבותם, שבכולם מצינו תפילה וצעקה כמ"ש במדרש. אך בחינת שירה עדיין היה סתום, ולזה היתה הגאולה בקריעת ים סוף".

**הרי לנו שגם כשיכולים להשמיע קול הצעקה, עדיין הצעקה יכולה להיות בגלות, אם יש בה פניות ופסולת והיא אינה לשם שמים בלבד, ודוקא ביציאת מצרים באה הגאולה לבחינת הצעקה, שתהא בלתי לה' לבדו. ותן לחכם ויחכם עוד שאם כי לעיל תפסנו שרק ארבע ממוצאות הפה היו בגלות, הרי שעתה יודעים אנו שבבחינה מסויימת גם המוצא החמישי היה בגלות, כי גם הצעקה המופשטת מדיבור יש בה פסולת ופניות והיא בגלות.**

**ויש ברעיון זה בכדי לאלפנו בינה במשמעות נוספת אודות הצעקה גדולה שהיתה בשעת מכת בכורות.** כי אם עד כה הבאנו שבמכת בכורות נתבטל ענין הצעקה והחל ענין הדיבור, ובאה הצעקה כנר קודם כיבוי, הרי שלפי האמור עתה אפשר לומר לאידך גיסא, שהגאולה האמיתית לבחינת הצעקה באה בחינת "נגוף ורפוא" ע"י צעקת המצריים שע"י שהם צעקו בהנגפם היו בני ישראל יכולים לצעוק כראוי מבלי פניות ופסולת.

### הצעקה הפנימית

**ועדיין אין הדברים שלמים, כל עוד אין אנו מודעים לכוחה של הצעקה הפנימית, היא הצעקה שבכלל אינה נשמעת.** "אמר מו"ר ז"ל הרב מקאצק ... כאשר יש לו לאדם לזעוק חלילה ורוצה לזעוק ואינו יכול לזעוק זאת, הנה היא הזעקה הגדולה" (מקדש מעט, בית הכנסת, תהלים כ"ב כ"ה); "דע, שיכולין לצעוק בקול דממה דקה בצעקה גדולה מאד, ולא ישמע שום אדם כלל" (שיחות מוהר"ן אות ט"ז).

**וכך הפליג השפת אמת בכוחה של צעקה זו (כי תצא, תרל"ד) "ואף שנראה לפעמים שאין יכולים לצעוק, מכל מקום אם האדם מוכן לצעוק בכל לבו, על זה נאמר 'טרם יקראו' כו' ואדרבה צעקה זו נשמעת יותר. וחז"ל אמרו (יומא כ:) שקול פרידת הנשמה מגוף הולכת מסוף העולם כו'. והטעם נראה, כיון שממאן בזה בכל כוחו ורוצה לצעוק ואינו יכול, על ידי זה הצעקה הולכת בכל מקום. כי כשיכול לצעוק הקול פוסק, אבל**

הצעקה שהוא בכוח ולא נכנס בפועל נשמעת בכל מקום, כי הרצון לצעוק בכל מקום, וכן כתיב 'אבן מקיר תזעק' כו', אף שלא שייך צעקה".

**הצעקה** בפועל מצויה בגבול מסויים, כי לכל דבר שבפועל יש גבולות חומריים. צעקה, לפי פשוטה, נשמעת בשעת מעשה דוקא ובשטח שמיעה מסויים. הרצון לצעקה אין לו שום גבול, ולכן הוא נשמע בכל מקום.

ולולי דמסתפינא אמינא שקול הצעקה הגדולה שנשמע במצרים במיתת הבכורות היה אכן קול זה של הנשמה בשעה שיוצאת מן הגוף וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו, שכן גם הגויים נבראו בצלם אלהים. לכן היתה זו צעקה שכמוה לא נהיתה וכמוה לא תוסיף, כי זה מהצעקה הפנימית שהאדם רוצה לצעוק ואינו יכול.

**ויתכן** שכנגד זה נדרשו בני ישראל להגיע למדרגה זו בעמדם לפני ים סוף, וכדברי השפת אמת (פסח תרל"ז): "והנה 'אתם תחרישון' בודאי כפי אימת מות שהיה עליהם אי אפשר לשתוק. רק כי הצעקה בלב שאין יכולין להוציא בפה, זה הקול הולך למרחוק, כמו שכתבתי במקום אחר הטעם על הקול בעת יציאת נשמה שהולך מסוף העולם כו', בעבור שחפץ לצעוק בכל כוח, ואז אינו יכול לצעוק, ומצד זה הדחקות הקול נשמע ביותר". היינו שבני ישראל נדרשו להתעלות מדרגת צעקה הנשמעת אל דרגת צעקה שאינה נשמעת, כי דוקא צעקה פנימית זו יכולה להושיעם.



## הרב עמרם שוקרון

כולל ארם צובה, מקסיקו

## איש מאת רעהו

**איתא** במדרש (שמו"ר י"ט ה') עה"פ (יחזקאל ט"ז ז') ואת ערום ועריה [והובא ברש"י בפ' בא י"ב ו'], שלעם ישראל לא היו זכויות בהיותם במצרים בעת הגאולה, עד שהוצרך הקב"ה לצוות את משה רבינו ע"ה שיזהירם על מצות מילה וקרבת פסח, שכידוע כל זה דרש מהם גבורת נפש עילאית, יען שבתוך מעשים אלו היתה כרוכה מסירות נפש בתכלית, ובכך התקיים הכתוב (יחזקאל שם) ואומר לך בדמיון חיי ואומר לך בדמיון חיי, שהתערבו דם הפסח בדם המילה כאחד ועלו לרצון לפניו יתברך, ועל ידם זכו בני ישראל לצאת ממצרים בעיתוי הנכון, טרם יגיעו לשער החמישים רח"ל.

אלו שתי המצוות כמובן שייכות לחלק שבין אדם למקום. ויש לעיין היכן ראינו שהקפידו בני ישראל לקיים באותו זמן איזו מצוה שקשה לקיימה בחלק המצוות שבין אדם לחבירו, והרי מצינו בדברי הקדמונים